

HỌC PHÍ NHÌN TỪ GÓC ĐỘ KINH TẾ HỌC GIÁO DỤC VÀ XÃ HỘI HỌC GIÁO DỤC TRONG BỐI CẢNH HIỆN NAY

• PGS.TS. ĐẶNG XUÂN HẢI
Đại học Quốc gia Hà Nội

Trên báo Nhân dân, số tất niên 31/12/2005 có đăng bài báo của Kim Dung về “6 sự kiện” giáo dục (GD) của năm 2005; trong đó có sự kiện “điều chỉnh học phí” [1]. Có thể thấy học phí luôn là vấn đề được mọi người quan tâm. Về vấn đề này, trên tạp chí Thông tin Khoa học xã hội số 9/2006 [2] PGS.TS. Đặng Quốc Bảo đã bình luận: “Đây là một chủ trương vừa phù hợp với tinh thần Luật GD năm 2005, vừa góp phần cải thiện chất lượng GD và đào tạo (ĐT)... Tuy nhiên đây cũng là vấn đề cực kì nhạy cảm, cần được xem xét kĩ lưỡng, có căn cứ, tính đến yếu tố xã hội...”. Như vậy vấn đề học phí cần được nghiên cứu nghiêm túc dưới các góc nhìn khác nhau của khoa học GD. Trên tạp chí Khoa học Giáo dục số 11 tháng 8 năm 2006, 2 tác giả Đặng Quốc Bảo và Bùi Đức Thiệp [3] đã có một khuyến cáo đáng suy ngẫm: “Giáo dục ở giai đoạn này phải vừa được coi có thuộc tính hình thái ý thức xã hội, vừa được coi có thuộc tính hàng hoá. Coi nhẹ một trong hai thuộc tính này hoặc xử lí không tinh tế đều dẫn tới phương pháp quản lí cực đoan đối với giáo dục” [3, trang 23]. Cụ thể hoá quan điểm này cho vấn đề học phí cần được xem xét dưới cả góc nhìn kinh tế học GD và xã hội học GD.

1. Dưới góc nhìn của kinh tế học giáo dục

Kinh tế học GD (KTHGD) quan niệm GD là một lĩnh vực hoạt động của xã hội, và cũng như bao lĩnh vực khác, nó cũng cần chi phí để phát triển. Bài toán Lợi ích-Chi phí trong GD là một bài toán lớn của KTHGD. Một cách ngắn gọn, dù là nhà nước hay người học hoặc những người liên đới khi giải bài toán Lợi ích/ Chi phí trong GD

đều mong muốn tỉ số này cho kết quả ít nhất bằng 1 hoặc càng lớn hơn 1 càng tốt. Trong nền GD bao cấp người học không phải đóng góp gì thì phân số lợi ích /chi phí đối với họ luôn có kết quả lớn hơn 1 !

Tuy nhiên khi nói đến lợi ích của GD người ta hay bóc ra các lớp lợi ích: Lợi ích trực tiếp là lợi ích mà người học thu được từ việc được GD&ĐT để có khả năng “xã hội hoá cá nhân”, để xác định vị thế của mình trong xã hội. Ngay từ những năm 90 cố GS Nguyễn Ngọc Quang [4] đã chỉ rõ “Trình độ GD&ĐT của một con người và mức thu nhập kinh tế mà họ có khả năng có được có quan hệ chặt chẽ... Tiền công, tiền lương phụ thuộc vào trình độ học vấn (hoặc thời lượng đi học)...”. Như vậy, người được đi học đạt trình độ cao có cơ hội thu được nhiều “lợi ích” hơn từ việc học! Lợi ích tiếp theo là của cha mẹ và gia đình học sinh khi con em mình được GD&ĐT và điều này thì ai cũng thấy!. Nhà nước hưởng lợi ích từ GD thông qua các công dân được GD&ĐT, thông qua dân trí và chất lượng nguồn nhân lực, nhân tài để phát triển xã hội. Rõ ràng toàn xã hội được hưởng thụ lợi ích từ GD&ĐT hoặc là trực tiếp hoặc là gián tiếp. Trong GD chất lượng GD là một nội dung của lợi ích GD. Một nền GD có chất lượng là một nền GD đem lại lợi ích nhiều nhất cho mọi người và cho toàn xã hội. Một khi cần nâng cao chất lượng tức là nâng cao lợi ích mà nó mang lại cho người được hưởng thụ nói riêng và cho toàn xã hội nói chung thì chi phí phải tương thích với lợi ích mà nó mang lại! Như vậy hàm lợi ích – chi phí có mối quan hệ tuyến tính dưới góc nhìn của kinh tế học giáo dục. Tuy nhiên để có nguồn lực cho

"chi phí" cần phải huy động hay dùng ngôn từ dân dã là phải đóng góp. Nhà nước và xã hội chi phí cho GD là hiển nhiên; song người học và cha mẹ, nhân dân (cộng đồng) phải đóng góp cũng là phù hợp với triết lí "khi được hưởng quyền lợi ắt phải nghĩ tới nghĩa vụ" mà trong xã hội không ai không hưởng thụ lợi ích của giáo dục hiểu theo nghĩa rộng. Và một khi xác định nghĩa vụ đóng góp là tất nhiên thì vấn đề còn lại là đóng góp như thế nào là hợp lí. Theo chúng tôi GD là một ngành phi lợi nhuận nên sự đóng góp phải bảo đảm cho GD, nhà trường hoạt động đạt mục đích và chất lượng theo yêu cầu của những người liên đới (Nhà nước, cộng đồng xã hội, cha mẹ học sinh và chính bản thân người học). Như vậy dưới góc nhìn kinh tế học GD việc đóng học phí phải giải bài toán Lợi ích/Chi phí cho mọi đối tượng liên quan đến GD và cụ thể hoá đến từng loại hình giáo dục và gắn với đặc điểm của ngành nghề đào tạo.

2. Góc nhìn của xã hội học giáo dục

Hiến pháp của các nước thường khẳng định "giáo dục là quyền cơ bản của con người" và quy định rằng việc chăm lo giáo dục thế hệ trẻ là trách nhiệm của nhà nước, rằng giáo dục phổ cập là bắt buộc. Điều 59 Hiến pháp nước Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam và Điều 10 Luật Giáo dục đã nêu: "Học tập là quyền và nghĩa vụ của công dân. Mọi công dân không phân biệt dân tộc, tôn giáo, tín ngưỡng, giới tính, nguồn gốc gia đình, địa vị xã hội hoặc hoàn cảnh kinh tế đều bình đẳng cơ hội học tập. Nhà nước thực hiện công bằng xã hội trong giáo dục, tạo điều kiện để ai cũng được học hành... Những người học giỏi được phát triển tài năng".

Như vậy, cũng cần lưu ý sự phát triển bền vững của một đất nước ngày nay đòi hỏi sự phát triển hài hoà cả 3 nguồn vốn: Vốn con người thể hiện ở nhân cách và sức lao động; vốn tổ chức thể hiện ở sự gắn kết các thành viên trong xã hội với nhau; vốn xã hội gắn với sự đồng thuận xã hội về các vấn đề liên quan đến sự phát triển. Suy cho cùng, giáo dục là lĩnh vực sinh thành ra

các "vốn" trên. Như vậy, vấn đề học phí cũng cần nghiên cứu nó dưới góc nhìn của xã hội học GD mà cốt lõi của vấn đề là giải quyết thoả đáng mối quan hệ phát triển GD với phát triển hài hoà xã hội. Liên quan đến vấn đề này cần thiết phải phân biệt hai lĩnh vực giáo dục: lĩnh vực giáo dục thực hiện dân trí, đem lại sự "thông thái" cho một đất nước và lĩnh vực GD đào tạo nhân lực cho xã hội (GD chuyên nghiệp và GD đại học). Đối với bậc học "bảo đảm dân trí" gắn với chính sách giáo dục của một quốc gia; nó mang thuộc tính "hình thái ý thức xã hội" vì từ đây cộng đồng có nhân cách phát triển, là môi trường cho một xã hội đồng thuận thì sự đầu tư chủ yếu là của nhà nước! Đối với lĩnh vực đào tạo nhân lực, nơi đầu ra gắn với thị trường sức lao động thì sao? Hiển nhiên là phải "nhà nước và nhân dân cùng làm"! Dưới góc độ vĩ mô lĩnh vực GD&ĐT này góp phần cải tiến cơ cấu, phân bố và chất lượng nguồn nhân lực cho một quốc gia nên nhà nước cũng phải có trách nhiệm đầu tư phần đáng kể. Tuy nhiên, đối với một đất nước nghèo và chưa phát triển, số người được hưởng thụ GD ĐH hiện chưa vượt qua quá 15% số người trong độ tuổi học đại học thì sự hỗ trợ lớn của nhà nước đối với khu vực GD chuyên nghiệp và GD đại học có thể dẫn tới bất bình đẳng trong giáo dục [6]. Nói một cách khác, dưới góc độ một cá nhân người được đào tạo tốt, có khả năng tận dụng được nhiều hơn cơ hội từ xã hội (mà cụ thể hơn là từ thị trường sức lao động) thì họ cũng phải có ý thức thực hiện "nghĩa vụ để có quyền lợi", mà đây là nghĩa vụ đóng góp cho phần lợi ích vượt trội mà mình được hưởng! Nếu cơ sở GD nào cung cấp dịch vụ giáo dục và đào tạo tốt hơn, có chất lượng hơn, mang lại nhiều lợi ích hơn cho người "liên đới" thì có quyền đòi "chi phí" cao hơn đồng thời họ cũng có quyền yêu cầu "sự đóng góp" nhiều hơn từ xã hội và người học!

Vấn đề học phí, lệ phí được nêu ra khá nhiều ở các diễn đàn và các lãnh đạo ngành giáo dục và đào tạo để cập khá nhiều nhưng tại sao khó đi vào "lòng dân" như vậy. Theo chúng tôi phần lớn nhìn vấn đề học phí dưới góc nhìn

“xã hội học”, tức trọng số tư duy hướng vào “công bằng cơ hội giáo dục”. Ở một đất nước mà dân nghèo còn chiếm một tỉ lệ đáng kể và trong bối cảnh phân hóa xã hội ngày càng bộc lộ rõ nét trong nền kinh tế thị trường hiện nay thì tâm lí đó phần nào cũng có thể giải thích được. Theo chúng tôi góc nhìn đó không sai nhưng nếu đặt trọng số quá cao vào “ý thức xã hội” mà coi nhẹ tiếp cận kinh tế học giáo dục sẽ trở nên “xung khắc” khi xem xét vấn đề. Thực tế hiện nay vấn đề học phí cần phải coi trọng cả 2 góc nhìn: ở lĩnh vực giáo dục dân trí nên đặt trọng số vào góc nhìn của “xã hội học giáo dục” nhưng ở lĩnh vực “đào tạo nhân lực” thì nên đặt trọng số vào góc nhìn “kinh tế học giáo dục” [5]! Tuy nhiên, trong mọi trường hợp cần lưu ý: Khi huy động sự đóng góp phải quan tâm đến nguyên tắc lợi ích 2 chiều, nghĩa là sự đóng góp đó là công khai, sử dụng có hiệu quả để không chỉ mang lại lợi ích cho nhà trường mà góp phần cải thiện điều kiện học tập cho người học và nâng cao chất lượng GD&ĐT của nhà trường; thông qua đó đem đến lợi ích nhiều nhất cho người học và cho cả những người đã đóng góp. Với một xã hội theo định hướng xã hội chủ nghĩa cần phải tạo cơ hội cho mọi tầng lớp hưởng thụ giáo dục nhưng bằng sự “phân hoá”: Người khó khăn được hỗ trợ (cho vay, miễn giảm học phí, xem xét hoặc bổng...) và người có điều kiện phải “chi phí cho lợi ích cao” mà mình được hưởng. Muốn vậy cần quan tâm nghiên cứu vấn đề dự báo và kế hoạch hoá nhu cầu nhân lực của cộng đồng xã hội nói riêng, của kinh tế - xã hội nói chung để có chiến lược đào tạo hợp lí cho từng giai đoạn; từng vùng miền và cả từng loại hình đào tạo. Phải nghiên cứu nhu cầu, nguyện vọng chính đáng của người học, của các đối tác và có kế hoạch đáp ứng, tạo điều kiện cho họ tận dụng được tiềm năng của mình trong điều kiện cụ thể của họ. Cần nhận thức sâu sắc : GD là phục vụ lợi ích chung- mục đích phát triển xã hội trong mối quan hệ với phát triển lợi ích của từng cá nhân trong xã hội phù hợp với khả năng, điều kiện của từng người. Biện pháp cho sinh viên

vay vốn ưu đãi để học tập là một biện pháp dung hoà được cả hai tiếp cận nêu trên.

3. Kết luận

Về vấn đề học phí chúng tôi thấy câu trả lời phỏng vấn báo chí của Chủ nhiệm Ủy ban Văn hoá - Giáo dục - Thanh niên - Thiếu niên và Nhi đồng của Quốc hội, GS Đào Trọng Thi, đã thể hiện rất rõ sự dung hoà của 2 tiếp cận mà chúng tôi đã đề cập ở trên và chúng tôi xin được trích nguyên văn để làm kết luận cho bài viết “Việc tăng học phí phải được cân nhắc từ 2 phía. Thứ nhất, phải phù hợp với khả năng đóng góp của người dân, đáp ứng nhu cầu học tập của giới trẻ. Thứ hai, học phí cũng phải tạo điều kiện, để cùng với kinh phí nhà nước đủ cho các trường đảm bảo chất lượng... mức học phí như thế nào để có thể hài hoà được hai vấn đề nêu trên.”. Làm thế nào để có thể hài hoà được hai vấn đề, đó là một vấn đề cần có tiếng nói của các nhà khoa học ở các lĩnh vực Chính trị - Kinh tế - Xã hội và Giáo dục.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Kim Dung, *Nhìn lại giáo dục năm 2005: 3 cái được, 6 tổn tại*, Báo Nhân dân 31/12/2005;
- [2] Đặng Quốc Bảo, *Quản lí nhà trường PT trước nhiệm vụ nâng cao chất lượng trong hoàn cảnh hiện nay*, Tạp chí Thông tin KHXH số tháng 9/2006; trang 22.
- [3] Đặng Quốc Bảo, *Phát triển GD và Quản lí nhà trường: Một góc nhìn*, Sách lưu hành nội bộ; Khoa Sư phạm - ĐHQG Hà Nội; 2007.
- [4] Nguyễn Ngọc Quang, *Tuyển tập*, NXB Đại học Quốc gia Hà Nội; 1998.
- [5] Đặng Xuân Hải, *Mô hình đào tạo giáo viên nhìn từ góc độ kinh tế học giáo dục*, Tạp chí Khoa học Giáo dục số 17/2-2007, trang 46-48.
- [6] Lê Ngọc Hùng, *Xã hội học giáo dục*; NXB Lí luận chính trị, 2006.

SUMMARY

The article discusses the tuition fee problem viewed from the angle of economics of education and sociology of education in the present context of our country while affirming that the tuition fee problem must be solved on the basis of harmoniously applying the two approaches to ensure social development and learners' interests.